

Rafał Majewski

Polacy w życiu kulturowym Kanady

Kanada znana Polakom głównie z powieści Arkadego Fiedlera *Kanada pachnąca żywicą* jest również jednym z najczęściej wybieranych przez imigrantów krajem osiedlenia. Liczbę diaspory polskiej w Kanadzie szacuje się na około 1 milion osób. Początki pojedynczego osadnictwa polskiego na terenach dzisiejszej Kanady sięgają XVII w. W 1686 r. na ziemie Nowej Francji na statku pokładzie „La Minerve” dotarł syn gdańskiego kupca, Andrzej Wilk. Wkrótce do Kanady przybył także młodszy brat Andrzeja, zostając później sługą w seminarium jezuickim¹. Nowa Francja była jednak krajem niezwykle hermetycznym, imigranci przyjmowani byli niechętnie. Początki trwałego osadnictwa Polaków sięgają końca wojny siedmioletniej. Wśród zwyciężczych angielskich wojsk wkraczających do Nowej Francji znajdowali się Polacy, walczący jako żołnierze najemni. Kolejna fala polskich imigrantów przybyła wraz z oddziałami brytyjskimi po wybuchu wojny o niepodległość w 1776 r.² Wśród przybyłych znajdowali się August Franciszek Głębiński, Baltazar Bogusław Łucki i inni. August Głębiński był lekarzem chirurgiem, prowadził też aptekę w St. Eustache w Quebecu. Jego synowie zasłużyli się w czasie wojny ze Stanami Zjednoczonymi a wnuk został posłem w parlamencie kanadyjskim³.

Kolejna znacząca grupa Polaków przybyła po zakończeniu wojny 1783 r. wraz z licznymi lojalistami pochodzenia anglosaskiego. Był wśród nich sędzia z New Jersey, Jan Zabriskie, wnuk Wojciecha Zaborowskiego, który przybył do Ameryki w 1772 r. Jan Zabriskie wraz ze swym bratem Albertem walczyli w czasie wojny o niepodległość Stanów Zjednoczonych po stronie Anglii i dlatego po przeniesieniu się do Górnej Kanady otrzymali od władz angielskich nadania ziemi za wierną służbę.

¹ J. Grabowski, *Historia Kanady*, Warszawa 2001, s. 285.

² A. Garlicki, *Sześćdziesięciolecie Kongresu Polonii Kanadyjskiej*, „Wspólnota Polska” 2004, nr 5.

³ P. Wróbel, A. Wróbel, *Kanada*, Warszawa 2000, s. 225; M.A. Jarochowska, *Kanada, kraj i ludzie*, Bydgoszcz 1961, s. 99.

Wśród lojalistów polskiego pochodzenia znajdował się Karol Błaszkwicz, inżynier i kartograf, który wsławił się kartograficznym opracowaniem Rzeki św. Wawrzyńca⁴.

Po okresie wojen napoleońskich przybyli do Kanady kolejni Polacy wśród przywiezionej przez Brytyjczyków tzw. szwajcarskiej piechoty. Wziętych przez Brytyjczyków do niewoli polskich legionistów wysyłano do kolonii. W latach 1812–1813 dwa polskie pułki znajdowały się w służbie angielskiej na terenie Kanady w okresie wojny anglo-amerykańskiej. Po zakończeniu działań wojennych wielu z nich osiedliło się głównie w dolinie Czerwonej Rzeki.

Następna fala Polaków przybyła do Ameryki Północnej po powstaniu listopadowym. Większość z nich kierowała się do stanów Illinois i Michigan po decyzji Kongresu Stanów Zjednoczonych o nadaniu każdemu z polskich uchodźców ziemi⁵. Nieliczni przybywali do Kanady zaznaczając swoją obecność w rzeczywistości ekonomicznej, społecznej i politycznej. Wśród najbardziej znaczących postaci był Kazimierz Stanisław Gzowski, który przybył do Kanady w 1841 r., gdzie powierzono mu nadzór nad rozbudową dróg, mostów i przystani wodnych na obszarze Ontario. Następnie w Quebecu objął stanowisko naczelnego inżyniera pierwszej kanadyjskiej drogi żelaznej łączącej Montreal ze Stanami Zjednoczonymi. Był jednym z budowniczych portu montrealskiego. Jako członek komisji Kanałów Wodnych oraz Komisji Kanału Welland przeprowadzał budowę licznych kanałów, mostów i dróg wodnych w dolinie Wielkich Jezior oraz w dolinie rzeki św. Wawrzyńca⁶. Był też prężnie działającym przedsiębiorcą. Jako współdziałowiec firmy „Gzowski and Co” zbudował ponad tysiąc kilometrów dróg kolejowych, sześć znaczących mostów i przystani kolejowych. Jednym z największych jego osiągnięć było skonstruowanie mostu nad rzeką Niagara, pomiędzy Port Erie a Buffalo. Gzowski założył Stowarzyszenie Inżynierów Kanadyjskich i był jego pierwszym prezesem. Założył liczne parki, w tym park Aleksandry w Toronto, czy Międzynarodowy Park Niagara. Za swoją działalność uhonorowany został licznymi tytułami i odznaczeniami, w tym: pułkownika milicji kanadyjskiej, tytuł honorowego adiutanta nadany przez królową Wiktorię oraz tytuł szlachecki nadany w 1890 r. oraz administratora prowincji Ontario. Zazaczył też swoją obecność w warstwie akademickiej: był jednym z założycieli Wycliffe Collage, zasiadał także w senacie uniwersytetu w Toronto⁷.

Innym znanym polskim inżynierem był Edward Kierzkowski, który przez wiele lat zajmował stanowisko inżyniera robót publicznych oraz dyrektora Towarzystwa Rolniczego Dolnej Kanady. Brał też aktywny udział w życiu społeczno-politycznym m.in.

⁴ H. Zins, *Historia Kanady*, Wrocław 1975, s. 255.

⁵ *Ibidem*, s. 254.

⁶ M.A. Jarochowska, *op.cit.*, s. 100.

⁷ Por. L. Kos-Rabcewicz-Zubkowski, W.E. Greening, *Sir Gzowski*, Warszawa 1984.

jako poseł do Izby Gmin. Innym posełem był Karol Maksymilian Globenski, potomek rodziny Głębińskich.

Wśród inżynierów ówczesnej epoki sławę zdobył Karol Horecki. Prowadził badania w przestrzeni geograficznej Gór Skalistych. Sporządził dokumentację techniczną dla transkontynentalnej linii kolejowej Canadian Pacific Railway. W sferze badań etnograficznych zapisał się Frydrych Schwatka, jako badacz ludów obszaru Arktyki. Był pionierem badań nad zwyczajami i językiem Eskimosów. Opracował m.in. słownik angielsko-eskimoski⁸.

Wśród emigrantów dominowali mężczyźni. Emigracja rodzin rozpoczęła się w 1858 r. wraz z przybywającymi na Wyżynę Madawaska Kaszubami. Osiedlali się głównie wzdłuż drogi Ottawa-Opeongo. Założona w dolinie rzeki Ottawa osada nosi nazwę Vilno na cześć proboszcza pochodzącego z Wileńszczyzny. Ciągłe jest to jeden z prężnie działających ośrodków polonijnych. Szacuje się, że głównie z okolic Bytowa i Kościerzyny, kuszonych obietnicami nadania na własność ziemi, przybyło około 20 tys. Kaszubów⁹. Byli społecznością stosunkowo wolno podlegającą adaptacji kulturowej i procesowi asymilacji. Pozostali społecznością zachowującą swoją odrębność kulturową, w tym językową.

Duża fala polskiej emigracji przybyła do Kanady po powstaniu styczniowym. Była to grupa powstańców, którzy wraz z rodzinami zostali sprowadzeni przez powstałe w 1865 r. w Anglii Stowarzyszenie Przyjaciół Polski. Osiedlili się głównie w Toronto i innych większych miastach. Stworzyli działający blisko 20 lat Polski Klub Obywatelski, aktywną organizację społeczną m.in. propagującą polską kulturę. Kolejną strukturą organizacyjną założoną w 1907 r. była organizacja „Synów Polski”. Jej celem było niesienie pomocy materialnej i moralnej potrzebującym Polakom oraz kultywowanie polskiej tradycji i obchodzenie rocznic narodowych. Struktury organizacyjne posłużyły stworzeniu w 1924 r. Związku Polaków w Kanadzie.

Pod koniec XIX w. do Kanady zaczęli przybywać kolejni emigranci zarobkowi z Wielkopolski i Galicji. Procesom migracyjnym sprzyjała polityka rządu kanadyjskiego. Zmiany prawa imigracyjnego, w tym reformy polityki narodowościowej premiera Wilfrida Lauriera oraz szybki rozwój gospodarczy, stanowiły istotny czynnik przyciągający¹⁰. Na przełomie wieków przybyło około 100 tys. Polaków.

Wydarzenia I wojny światowej nie sprzyjały imigracji do Kanady¹¹. Dopiero w 1919 r. rozpoczęła się fala wychodźstwa powojennego. Z odzyskaniem przez Polskę niepodległości wiązano nadzieję na ograniczenie emigracji. Sytuacja gospodarcza

⁸ Ibidem, s. 257.

⁹ A. Reczyńska, *Polska Diaspora w Kanadzie*, [w:] *Diaspora polska*, red. A. Walaszek, Kraków 2001, s. 34.

¹⁰ R. Bothwell, *The Penguin History of Canada*, Toronto 2006, s. 245–281.

¹¹ Por. R. Riendeau, *A Brief History of Canada*, Markham 2000, s. 188–220.

Polski międzywojennej sprzyjała jednak aktywności migracyjnej. Fala kryzysu światowego lat trzydziestych doprowadziła do działania władz Dominium zmierzających do ograniczenia napływu imigrantów z Europy. Duże znaczenie miała w tamtym okresie szczególnie trudna sytuacja rolnictwa kanadyjskiego przeżywającego załamanie gospodarcze. Mimo tych czynników Kanada nadal była jednym z najczęściej wybieranych przez polskich emigrantów krajem osiedlenia. Wyjeżdżali głównie małorolni chłopi z Wielkopolski kuszeni mitem Ameryki Północnej. Typowy imigrant w tamtym okresie pracował od wiosny do jesieni na roli, za niewysokie dniówki. Przed zimą natomiast chronił się w mieście licząc na pracę w przemyśle¹².

Duża fala migrantów z Polski zmieniła w dość istotny sposób skład narodowościowy społeczeństwa kanadyjskiego. W 1930 r. co szósty imigrant przybywający do Kanady pochodził z Polski. Szacuje się, że w latach 1920–1939 do Kanady przybyło około 150 tys. Polaków¹³. Kryzys gospodarczy doprowadził do zmiany rozmieszczenia Polaków w Kanadzie. Wielu przeniosło się z obszarów wiejskich do miast, licząc na większe możliwości zatrudnienia. Kanada, po zaostrzeniu przepisów imigracyjnych przez Stany Zjednoczone, z państwa, które miało stać się państwem tranzytowym, stała się państwem osiedlenia.

Zaostrzenie przepisów imigracyjnych również przez Kanadę doprowadziło do zahamowania imigracji w okresie wybuchu II wojny światowej. Władze jednak uczyniły wyjątek dla 2700 osób, które uzyskały prawo pobytu. Wśród tej grupy znajdowało się wielu inżynierów, techników i innych specjalistów. Po wybuchu wojny we Francji, władze w Ottawie postanowiły także sprowadzić do Kanady polskich specjalistów zatrudnionych w polskim i francuskim przemyśle zbrojeniowym. Poszukiwano ich głównie w związku z rozbudową przemysłu lotniczego. Obawiano się również przejścia ich umiejętności przez III Rzeszę. Ostatecznie jednak sprowadzono do Kanady tylko kilka osób – powstały rząd Vichy wprowadził bowiem zakaz emigracji mężczyzn poniżej 45 roku życia. Powiodła się natomiast rekrutacja wśród Polaków przebywających w Wielkiej Brytanii. W latach 1941–1942 ponad 650 osób uzyskało zatrudnienie w przemyśle kanadyjskim. W 1943 r. do Kanady przybyła grupa polskich uchodźców z Bliskiego Wschodu.

Po zakończeniu wojny w Kanadzie powrócono do otwartej polityki imigracyjnej z przed kryzysu lat trzydziestych. Dobra sytuacja gospodarcza wzmagała zapotrzebowanie na tanią siłę roboczą. Jednymi z pierwszych korzystających z nowych regulacji prawnych byli Polacy. Rząd ułatwił przyjazd zdemobilizowanym we Włoszech żołnierzy II Korpusu. W latach 1946–1947, na podstawie specjalnego porozumienia, wpuszczono do Kanady 4,6 tys. żołnierzy z armii gen. Andersa. Obawiające się tak

¹² J. Grabowski, *op.cit.*, s. 288.

¹³ E. Kołodziej, *Dzieje Polonii w zarysie 1918–1939*, Warszawa 1991, s. 235.

dużej fali migracyjnej zmuszono Polaków do podpisania specjalnych kontraktów, na podstawie których mieli przez dwa lata pracować za stosunkowo niskie stawki w gospodarstwach rolnych. W praktyce chodziło o zastąpienie miejsc pracy, które wcześniej zajmowali jeńcy niemieccy wydaleny do Europy.

Kanada znajdowała się także pod silną presją Wielkiej Brytanii. Sprawa dotyczyła głównie dipisów i żołnierzy przebywających na wyspach, którzy stanowili swoisty kłopot dla rządu w Londynie, bądź też tułających się po całej Europie. W latach 1947–1951 władze w Ottawie przyzwoliły na przyjazd ponad 36 tys. dipisów. W sumie do Kanady w latach 1945–1956 przybyło ponad 64 tys. Polaków. Spis powszechny z 1951 r. wykazał około 22 tys. obywateli pochodzenia polskiego¹⁴.

W latach PRL-u emigracja z Polski była możliwa dopiero po przemianach 1956 r. W latach 1956–1970 do Kanady wyjechało bezpośrednio około 25 tys. osób. Byli to głównie członkowie rodzin już zamieszkałych w Kanadzie. Do Kanady kierowali się też polscy emigranci z innych państw Wielkiej Brytanii, Włoch, Francji. Spis z 1981 r. wykazał ponad 400 tys. osób polskiego pochodzenia.

Ujawniła się nowa jakość Polonii kanadyjskiej. Większość imigrantów w przeciwieństwie do lat wcześniejszych osiedlała się w dużych miastach, głównie Toronto i Montrealu. Nowi imigranci przybywający po wojnie byli starannie wykształceni, wielu legitymowało się też znajomością języków obcych. Pozwalało to na zdecydowanie lepszy start zawodowy. Nowi migranci charakteryzowali się też dużą aktywnością społeczną. Zaczęły powstawać liczne organizacje, rozbudowano szkolnictwo polonijne.

Kolejna znacząca fala imigrantów z Polski przybyła po wydarzeniach z 1981 r. W latach osiemdziesiątych przybyło do Kanady prawie 100 tys. osób. Zdecydowana większość z nich osiedliła się w miastach. Szacuje się, że tylko 2% osiadło na roli. W większości byli to ludzie młodzi, dobrze wykształceni, aktywni zawodowo i społecznie. Szybko asymilowali się z miejscową społecznością. Ujawniać się zaczął podział na tzw. młodą i starą emigrację. Wykształcił się nowy wzorzec działacza emigracyjnego. Krytykowano tradycyjne podejście oparte wyłącznie na kultywowaniu wartości patriotycznych i martyrologicznych. Kładziono większy nacisk na pragmatyzm działania wymuszony przez nową rzeczywistość cywilizacyjną.

Współczesna emigracja do Kanady ma głównie podłoże ekonomiczne. Ciągłe ważnym pozostaje także czynnik łączenia rodzin. Zahamowanie migracji do Ameryki Północnej związane było przede wszystkim z nowymi szansami jakie pojawiły się przed osobami zamierzającymi emigrować po przystąpieniu Polski do struktur europejskich. Szacuje się, że po 1 maja 2004 r. z Polski z zamiarem osiedlenia się w krajach Unii Europejskiej wyjechało około 2 mln osób. Dalej zdarzają się jednak osoby

¹⁴ P. Wróbel, A. Wróbel, op.cit., s. 229.

wyjeżdżające z zamiarem osiedlenia się w kraju klonowego liścia. Ich liczba waha się w granicach jednego do kilku tysięcy rocznie. Obecną diasporę polską w Kanadzie według różnych źródeł szacuje się na 850 tys. do 1 mln osób.

Współcześnie wyznacza się inne cele i zadania organizacjom polonijnym; zadaniem ważnym w dalszym ciągu pozostaje konsolidacja narodowościowa, jednak konsolidacja ta nie oznacza eliminacji z środowisk, miejsc osiedlania się, czy też zamykania się w getcie narodowym. Współczesne organizacje działają na zasadzie struktur autonomicznych, grupujących ludzi według określonych interesów, zainteresowań oraz innych kryteriów; organizacje te realizują wytyczane sobie cele i zadania; jednym z istotnych celów większości z nich jest promowanie polskości w miejscach ich działalności, dążenie do obalenia mitów o polskim konserwatyzmie, przywiązaniu do folkloru. Organizacje te często mają charakter efemeryczny, tj. krótki jest ich okres działania; wiąże się to głównie z aktywnością jednostek angażujących się w ich funkcjonowanie, jak też ze stroną finansową czy też realizacją określonych celów i zadań.

W powstaniu struktur organizacyjnych ważną rolę odgrywają liderzy-przywódcy; najczęściej są to jednostki wyróżniające się wysokim stopniem zorganizowania, inteligencji; jednostki te w systemie demokratycznym nie są preferowane, ważniejszą pozycję zdobywają ludzie średniego formatu. W dawnych strukturach przywódcami były jednostki o średnim statusie wykształcenia, średnio zamożne, realizujące cele i zadania na średnim poziomie możliwości organizacyjnych i twórczych.

Współcześnie liderami stają się jednostki twórcze, legitymujące się wykształceniem wyższym (często z tytułami naukowymi) aktywiści życia społeczno-politycznego w kraju wychodźstwa. W działalności orientują się na osiąganie wysokich wyników, które mogłyby przyciągnąć uwagę i akceptację szerokich kręgów opinii krajów osiedlenia, a nawet opinii światowej. Zadaniom tym nie zawsze są w stanie sprostać członkowie danych struktur i wtedy staje się to przyczyną ich rozwiązania, czy zamarcia działalności. Jest to proces typowy dla współczesnych przemian cywilizacyjnych.

Zmieniła się też rola elit w życiu polonijnym. Silnie zaznaczyła się ich obecność w obrazie życia polonijnego po II wojnie światowej i wywierała ważny wpływ na kształt politycznego życia polonijnego do 1989 r. Generalnie elitę tę tworzyli zdecydowani przeciwnicy rzeczywistości ustrojowej w Polsce po II wojnie światowej; przeciwni byli wszelkim formom współpracy Polonii z czynnikami oficjalnymi kraju wychodźstwa. Po przemianach w 1989 r. rola życia politycznego na emigracji uległa wyraźnemu ograniczeniu; stała się sferą prywatności jednostek oraz wąskich kręgów towarzyskich; rzeczywistość ta wynika też z wieku przedstawicieli elity politycznej; są to najczęściej politycy okresu sprzed I i II wojny światowej. Społeczność ta niechętnie przyjmowała do swego środowiska wychodźców powojennych. Sytuacja nieco zmieniła się po 1981 r. Elity polityczne wykazały zainteresowanie powstaniem i działalnością struktur „Solidarności”; wyrażały poparcie dla wielu inicjatyw; zachowały

jednak duży dystans wobec działaczy „Solidarności”, którzy opuścili Polskę po 1981 r. i starali się włączyć w aktywność społeczno-polityczną na wychodźstwie.

W Kanadzie działa wiele organizacji polonijnych. Tradycyjny podział obejmuje organizacje o zasięgu ogólnokrajowym i lokalnym. Wśród ogólnokanadyjskich największą jest zorganizowany na zasadzie federacji Kongres Polonii Kanadyjskiej działający od 1944 r. Jego powstanie wiąże się z założeniem w 1928 r. Związku Towarzystw Polskich w Kanadzie skupiającego 24 organizacje. Przemiany organizacyjne i konsolidacja strukturalna doprowadziły do przekształcenia Związku w Kongres. Do pierwotnych, podstawowych celów Kongresu należała obrona interesów Polski i Polonii, koordynacja współpracy organizacji polonijnych w sferze kultury, edukacji oraz pomocy imigrantom¹⁵.

Działalność Kongresu, obok życia organizacyjnego, miała charakter mocno upolityczniony. Działacze Kongresu nie uznawali nowej rzeczywistości w Polsce. Utrzymywane były bliskie kontakty z władzami emigracyjnymi w Londynie. Sytuacja uległa zmianie po 1989 r. Przemiany polityczne zmieniły orientacje działań Kongresu. Nastąpiła normalizacja relacji z władzami w Warszawie. Władze Kongresu wydały decyzję o unikaniu przez jego organizacje członkowskie zaangażowania się w krajowe spory polityczne, zalecając im uznanie nowego demokratycznego ładu.

Obecnie Kongres zrzesza ponad 240 organizacji. Struktura organizacyjna oparta jest dalej na federacji uznającej niezależność organizacyjną poszczególnych struktur. Organizacje zrzeszone w Kongresie zobowiązane są jedynie do respektowania uchwał podjętych na Walnych Zjazdach. Kongres działając aktywnie na różnych polach polityki kanadyjskiej, polskiej i międzynarodowej prowadzi także działalność społeczną, w tym charytatywną, kulturalną, naukową. Jego działalność to swoisty wzorzec organizacyjny dla społeczności polonijnych w innych krajach, w których prawidłowością jest rozproszenie struktur diasporalnych.

Obok KPK wyróżnia się wiele innych organizacji o zasięgu lokalnym, np. Towarzystwo Polsko-Kanadyjskie w Edmonton, Polskie Stowarzyszenie Narodowe w London, Polish Canadian Society – Calgary...

Istotnym celem działalności Polonii jest dbałość o zachowanie tożsamości. Podkreśla się rolę stowarzyszeń polonijnych w pielęgnowaniu polskich zwyczajów, propagowaniu polskiej kultury, promocji Polski i poszczególnych jej regionów. Znaczącą grupę stanowią organizacje zrzeszające emigrantów z poszczególnych regionów kraju, np. z Kaszub – The Wilno Heritage Society Wilno, z Podhala – Związek Podhalań w Kanadzie¹⁶.

¹⁵ A. Kujawa, *Polacy w Kanadzie. Ewolucja struktur organizacyjnych i działalność Polonii kanadyjskiej*, Warszawa 2008, s. 113.

¹⁶ <http://www.wilno.org/>, odczyt z dn. 05.12.2011; <http://www.ploty.com/>, odczyt z dn. 05.12.2011.

Szczególną grupę stanowią organizacje kombatanckie obok Stowarzyszenia Polskich Kombatantów posiadających 22 kola zrzeszone w federacji działającego na całym świecie w 21 krajach Stowarzyszenia Polskich Kombatantów¹⁷. Istnieje również wiele organizacji opartych przede wszystkim na kluczu przynależności do określonej formacji wojskowej, np. Stowarzyszenie Byłych Żołnierzy Armii Krajowej, Stowarzyszenie Żołnierzy I Dywizji Pancerniej w Kanadzie.

Szczególną aktywność wykazują liczne organizacje zawodowe, w tym: Związek Nauczycielstwa Polskiego w Kanadzie, Stowarzyszenie Techników Polskich w Kanadzie, Polsko-Kanadyjskie Stowarzyszenie Zawodów Medycznych.

W panoramie ruchów polonijnych na szczególną uwagę zasługuje działalność założonego w 1943 r. w Montrealu Polskiego Instytutu Naukowego. Instytut prowadzi największą w Kanadzie niezależną bibliotekę polonijną założoną w 1943 r. a posiadającą w swoich zbiorach ponad 50 tys. woluminów, zbiory czasopism oraz nośników video dokumentujących życie Polonii kanadyjskiej. Zebrane zbiory grafiki polskiej przedstawione zostały w wydanym w 2002 r., trójjęzycznym albumie *Grafika Polska – Estampes polonaises – Polish Prints 1918–1939*. Katalog elektroniczny biblioteki podłączony został do katalogu Uniwersytetu McGill w Montrealu¹⁸. Kolejną instytucją o charakterze naukowym jest działający od 1956 r. Kanadyjsko-polski Instytut Badawczy. Zajmuje się archiwizacją materiałów polonijnych, wydaje publikacje naukowe, organizuje konferencje, odczyty, wystawy¹⁹.

W procesie kształtowania świadomości narodowej szczególną rolę przypisuje się instytucjom promującym polską kulturę. Przykładem jest Polsko-Kanadyjskie Towarzystwo Muzyczne organizujące liczne koncerty, spektakle, spotkania²⁰. W Kanadzie działa też wiele zespołów, chórów, zespołów pieśni i tańca propagujących folklor polski.

Znaczącą aktywność ujawniają Polki zamieszkałe w Kanadzie. Wśród licznych organizacji największą jest utworzona w 1956 r. Federacja Polek w Kanadzie. Wśród zasadniczych celów działalności wskazuje się na propagowanie polskiej kultury, sztuki i tradycji, czynny udział w kanadyjskim życiu społecznym oraz dążenie do uzyskania znaczącego miejsca w tej społeczności, uznanie tradycyjnej rodziny jako podstawowej komórki społeczeństwa i obrony życia, dążenie do całkowitego równouprawnienia kobiet, współpraca z kobiecymi i innymi organizacjami w Kanadzie, pomoc moralna i materialna Polakom, kultywowanie wśród młodego pokolenia polonijnego ducha

¹⁷ <http://www.kpk-london.org/spk/PL-SPK02.htm>, odczyt z dn. 01.12.2011.

¹⁸ <http://biblioteka.info>, odczyt z dn. 01.12.2011.

¹⁹ <http://www.canadianpolishinstitute.org/history/historia.html>, odczyt z dn. 10.12.2011.

²⁰ A. Kujawa, op.cit., s. 137.

polских tradycji narodowych oraz opieka nad Funduszem Młodzieżowym im. J. Dobruckiej²¹.

Dużą aktywność organizacyjną zauważa się w środowisku młodzieżowym. Tworzone są liczne organizacje harcerskie, studenckie czy sportowe.

Znaczącą działalność w życiu polonijnym zajmują organizacje fundacyjne. Największą polonijną organizacją charytatywną jest Fundusz Wieczysty Milenium. Ta działająca od 1964 r. organizacja zaznaczyła swoją działalność m.in. w zakresie kształtowania świadomości etnicznej osób polskiego pochodzenia, propagowania i popierania inicjatyw popularyzatorskich polską kulturę, finansowania i popierania wydawnictw naukowych i literackich²². Wśród innych prężnych fundacji są m.in.: Fundacja im. Władysława Reymonta, Fundacja im. Władysława i Nelli Turzańskich, Polska Fundacja Społeczno-Kulturalna²³.

Złożoną kwestią jest finansowanie organizacji polonijnych. Zasilane są składkami członkowskimi, datkami osób fizycznych, zapisami ze spadków, zbiórkami organizowanymi na balach, wystawach.

Polonia jest zbiorowością ujawniającą nowoczesność cywilizacyjną, postawą wobec instytucji politycznych, a w tym do państwa oraz wszelkich zbiorowych form życia społecznego. Polacy na emigracji, podobnie zresztą i w kraju, zachowują dystans wobec struktur władzy; dystans ten określa się nierzadko mianem polskiego anarchizmu; dają też wyraz indywidualizmowi postaw i zachowań. W obrazie współczesnej cywilizacji jest to zjawisko globalne; społeczeństwa odchodzą od form demokracji pośredniej na rzecz demokracji bezpośredniej; społeczeństwo dąży do osiągnięcia coraz większego, bezpośredniego wpływu na przebieg spraw dotyczących jego samego: dąży się do uwolnienia od porządkowań hierarchicznych.

Obraz rzeczywistości tej wyraźnie uwidacznia się w działalności organizacji polonijnych. Systematycznie zmniejsza się rola organizacji ukształtowanych w XIX czy na początku XX w.²⁴ Ich zadaniem była konsolidacja całych zbiorowości polonijnych w poszczególnych krajach, a nawet diaspory polskiej w świecie. Tworzyła się ich struktura hierarchiczna zarówno w skali państwa, jak i świata.

Organizacje realizowały z góry określone cele i zadania społeczno-polityczne; uważały się za reprezentacje narodu polskiego na obczyźnie; niektóre z nich utrzymywały kontakty z oficjalnymi czynnikami kraju wychodźstwa.

²¹ Statut Federacji Polek w Kanadzie, Maj 19–21.2006 r., Hamilton, pkt 5–11.

²² J. Jarkusz-Tomaszewska, *Kronika pięćdziesięciu lat. Życie kulturalne polskiej emigracji w Kanadzie 1940–1990*, Toronto 1995, s. 333.

²³ Ibidem, s. 334–340.

²⁴ Por. *Organizacje polonijne. Dzieje współczesność, perspektywy*, red. M. Szczerbiński, Gorzów Wlkp. 2001.

Jedną z cech współczesnego obrazu życia polonijnego jest spadek znaczenia elit politycznych; społeczeństwa tracą zaufanie do partii politycznych, instytucji politycznych oraz całych organizacji państwowych; ludzie stają się bierni, obojętni wobec wydarzeń życia politycznego i nie identyfikują się z zachodzącymi procesami; obserwuje się malejący udział obywateli w akcie wyborczym. Polonia zachowuje się w tym względzie niemal analogicznie²⁵. Powszechnie daje się wyraz małemu zainteresowaniu sprawami politycznymi; niemal 45% wyraża niewielkie, a ponad 50% małe zainteresowanie sprawami politycznymi. Przy czym większe zainteresowanie problemami życia społeczno-politycznym wykazują mężczyźni niż kobiety. Polonia zwraca uwagę na kwestie materialno-bytowe, na osiąganie wysokiego poziomu ekonomicznego; nierzadko ostentacyjnie „odcina” się od spraw politycznych; znamienne jest to zwłaszcza dla pokolenia ludzi w wieku aktywności zawodowej i ludzi młodych.

W postawach politycznych wyrażanie opcji liberalnej, tj. opowiadanie się za jednostkami ekonomicznymi (*homo economicus*), za rozwiązywaniem problemów gospodarczych na drodze „wolnego rynku”, opowiadają się za minimalizacją państwa i struktur politycznych w kształtowaniu stosunków ekonomicznych i społecznych, odrzucanie form życia kolektywnego na indywidualizm w całokształcie przemian cywilizacyjnych²⁶.

W życiu społeczno-politycznym Polonii ważne miejsce zajmują kontakty z krajem wychodźstwa. Zauważa się zróżnicowanie w obrębie środowisk polonijnych w podejściu do kształtowania relacji z Polską. Wśród tzw. starej emigracji zauważa się aktywność rocznicową, duże zaangażowanie polityczne. Tzw. młoda emigracja częściej odwołuje się w swojej działalności do pragmatyzmu organizacyjnego, często dystansując się od sporów politycznych.

Współczesna Polonia kanadyjska postrzegana jest jako społeczność o niemałym stopniu zacofania cywilizacyjnego; generalnie wykazuje ona jednak cechy charakterystyczne dla innych zbiorowości diasporalnych²⁷. Jest społecznością łatwo dostosowującą się do nowych rzeczywistości społeczno-ekonomicznych i politycznych; jest typową społecznością allochtoniczną, otwartą na przemiany cywilizacyjne, wykazującą dużą aktywność społeczną w miejscach osiedlenia, nieprzywiązuje dużej wagi do lokalnej tradycji, a tym samym nierzadko łamiąc przyjęte w danych miejscach osiedlenia tradycyjne zasady i konwencje życia społecznego. Postawy te pozwalają społeczności allochtonów w krótkim czasie zaadoptować się w nowej rzeczywistości i zająć w niej znaczącą pozycję społeczno-ekonomiczną, a nawet polityczną.

²⁵ A. i H. Toffler, *Budowa nowej cywilizacji*, Poznań 1995, s. 70–80.

²⁶ A. Chodubski, *Polonia wobec globalizacji świata*, „Cywilizacje w czasie i przestrzeni” 1998, nr 4, s. 211.

²⁷ *Ibidem*, s. 210.

Jako społeczność diasporalna zdecydowanie opowiada się za tworzeniem nowego globalnego ładu społecznego. Przy czym nieznacznie większą aprobatę dla przemian cywilizacyjnych wykazują mężczyźni niż kobiety. Około 10% odnosi się krytycznie do dokonujących się przemian globalnych. Ważną rolę w kształtowaniu postaw spełnia propaganda kształtowana przez środki masowego przekazu, w tym zwłaszcza przez telewizję. Propaganda powoduje, że porządek racjonalny zastępowany jest przez porządek emocjonalny²⁸. Przekonujący jest dla Polonii model globalizacji kształtowany w Kanadzie, w którym przywiązuje się istotną wagę do statycznej koegzystencji, wielokulturowości²⁹. Otwartość na świat powoduje akceptację dla różnych systemów wartości i norm kulturowych.

Polonia jest społecznością w pełni afirmującą globalny model zatrudnienia. Od końca XIX w. obserwuje się w strukturze zatrudnienia duże zainteresowanie sferą usług; współcześnie sfera ta jest wyzwaniem cywilizacyjnym; obejmuje ona zarówno działalność usługową w przedsiębiorstwach produkcyjnych, rolnictwie, jak i w sferze infrastruktury dla ludności³⁰. Polacy podejmowali w przeszłości zatrudnienie w tej sferze z uwagi na możliwość znalezienia zatrudnienia w procesie adaptacji i integracji, współcześnie zaś podyktowane to jest posiadanymi kwalifikacjami oraz poziomem aspiracji i możliwości kolejnych pokoleń polonijnych. Zjawisko to charakterystyczne jest dla najnowszej fali wychodźczej. Nierzadko emigranci lat 80. legitymujących się wyższym wykształceniem, nie mogą znaleźć zatrudnienia zgodnego z posiadanymi kwalifikacjami podejmowali zatrudnienie w sferze szeroko rozumianych usług; ich dzieci w nowej rzeczywistości miejsc osiedlenia najczęściej nie aspirują też do zdobywania wykształcenia wyższego, a orientują się na zdobyciu wykształcenia umożliwiającego zatrudnienie oraz gwarantującego stabilność na rynku pracy, a zatem najczęściej zdobywają wykształcenie umożliwiające zatrudnienie w tradycyjnej sferze usług i następnie zgodnie z kwalifikacjami podejmują pracę zawodową. Zmiany w tym względzie obserwuje się dopiero w czwartym-piątym pokoleniu wychodźców, wtedy bowiem następuje pełna integracja imigrantów w kraju osiedlania.

Znaczące różnice ujawniają się w środowiskach polonijnych w stanowisku odnośnie przystąpienia Polski do struktur europejskich. O ile Polacy zamieszkujący w krajach europejskich wyrażają poparcie dla tej idei, o tyle Polonia północnoamerykańska, w tym kanadyjska jest jej przeciwna. Duże znaczeniu w ukształtowaniu krytycznych opinii w kwestii przystąpienia Polski do Unii Europejskiej miało „Radio Maryja” cieszące się dużą popularnością w Kanadzie. Podnosi się takie problemy, jak: utratę suwerenności polskich organów konstytucyjnych, narzucanie przez struktury europej-

²⁸ E. Polak, *Integracja i dezintegracja jako współzależne procesy współczesnych przemian cywilizacyjnych*, Gdańsk 2001, s. 127–138.

²⁹ A. Chodubski, *op.cit.*, s. 210.

³⁰ A. Toffler, *Trzecia fala*, Warszawa 1997, s. 572–576.

skie ograniczeń w sferze produkcyjnej, zmiany w strukturze gospodarstw rolnych (likwidację małych i średnich gospodarstw na rzecz dużych producentów), przejęcie Ziemi Odzyskanych przez Niemców, wykup ziemi przez obcokrajowców, traktowanie Polski jako rynek surowcowy oraz rynek zbytu dla towarów unijnych, przekazanie banków polskich w ręce bankierów zachodnioeuropejskich, fałszowanie historii oraz niszczenie tradycji i ducha narodowego itp. Z jednej strony podkreśla się wstrzemięźliwość w wyrażaniu swojego stanowiska przez Polonię północnoamerykańską, w innej części dokumentu określa się Unię Europejską jako „nowy Związek Sowiecki, powstały z syntezy myśli socjalistycznej i struktur mafijnych”, wskazując w sposób emocjonalny na szkodliwość procesu integracji. Jako alternatywę wskazuje się na możliwość integracji Polski ze strukturami północnoamerykańskimi, takimi jak NAFTA (Północno-Amerykańska Strefa Wolnego Handlu).

W obrazie życia Polonii znamieną jest dychotomia zachowań wobec trendów nowoczesności. Na użytek zewnętrzny daje ona wyraz akceptacji nowoczesności, zmienności, przelotności i różnorodności. Charakterystycznym jest nabywanie nowoczesnych urządzeń technicznych (samochodów, sprzętu audiowizualnego, komputerów), przedmiotów konsumpcji, jak też w zachowaniach społecznych (wysokiej anonimowości życia prywatnego, rodzinnego, zawodowego, preferowaniu reklamowanych sposobów spędzania czasu wolnego, realizacji aspiracji zawodowo-społecznych na miarę rzeczywistości cywilizacyjnej miejsca osiedlenia).

Na użytek wewnętrzny Polonia zachowuje przywiązanie do tradycji kraju rodzinnego, do specyfiki lokalnej oraz wartości preferowanych w życiu rodzinnym. Generalnie zauważa się w tym silny konserwatyzm, skrajną oszczędność (która jest najczęściej konsekwencją pamięci o niedostatkach materialno-bytowych); obserwuje się nagminne gromadzenie przez Polonię rzeczy zużytych, zbędnych (niemal powszechne jest korzystanie z podaży sklepów handlujących odzieżą z tzw. „drugiej ręki”; dokonywanie zakupów w ramach różnych form wyprzedaży); nabywanie przedmiotów technicznych niższej jakości, tańszych, nierzadko produkowanych przez powszechnie znane w świecie firmy. Znaczącym pozostaje element afiszowania się stanem posiadania przedmiotów o znacznym zaawansowaniu technologicznym. Chęć posiadania uznanych, markowych produktów prowadzi nierzadko do zakupów towaru pochodzącego ze źródeł nielegalnych. W życiu domowym obserwuje się przywiązanie do przyrządzania posiłków regionalnych, co ukrywa się nawet przed dalszymi krewnymi i znajomymi; w przyrządzaniu posiłków najczęściej przestrzega się tradycji porządku religijnego, i tak np. w piątki nie spożywa się potraw mięsnych, w niedzielę podaje się wyroby cukiernicze, desery; obserwuje się zróżnicowanie w spożywaniu posiłków między członkami rodziny; w spożywaniu posiłków nie uczestniczą kobiety na równi z mężczyznami; kobiety nie spożywają najczęściej drugiego dania, a też najczęściej nie zasiadają wspólnie z członkami rodziny do stołu, przy którym spożywa się posiłki.

W życiu codziennym ujawnia się emocjonalny stosunek do czynnika patriotyczno-historycznego. Społeczność polonijna bierze udział w uroczystościach rocznicowych, spotkaniach z osobami, które odegrały znaczącą rolę w kształtowaniu rzeczywistości społecznej i politycznej. W domach prezentowane są przedmioty uważane za patriotyczne (książki historyczne, płyty zespołów ludowych, obrazy, imitacje militariów).

Polonia kanadyjska jest społecznością zorientowaną generalnie na sprawy teraźniejszości i przyszłości; uznaje w przemianach cywilizacyjnych ciągły postęp, doskonalenie życia społeczno-ekonomicznego i politycznego; z dużym spokojem społecznym odnosi się do zjawisk negatywnych niepowodzeń, a nawet katastrofi. W zachowaniach tych dają o sobie znać zjawiska typowe dla społeczeństw kresowych, tj. wykazywanie zdolności przystosowawczych do niesprzyjającej rzeczywistości społeczno-ekonomicznej i politycznej, wysoka odporność psychiczna, pragmatyzm w działaniu, doraźność działań, zmienność w dążeniu do założonych celów rywalizacji zawodowej i społecznej.

Uogólniając można stwierdzić, że Polonia, mimo różnych przejawów przywiązania do tradycji konserwatywności cywilizacyjnej, wychodzi naprzeciw wyznanom globalizacji świata. Daje wyraz zrozumieniu, że wiedza i informacja z nią związana jest najdroższym „towarem” i podstawowym czynnikiem rozwoju, że w gospodarce znakiem teraźniejszości i przyszłości jest decentralizacja zarządzania, sieciowe struktury organizacyjne, odmasowienie produkcji (przy zachowaniu standaryzacji, specjalizacji, synchronizacji, maksymalizacji), różnorodność krótkotrwałych produktów, w sferze politycznej – opowiadanie się za autonomią społeczeństw wobec państwa i instytucji demokratycznych, za decentralizacją władzy, spontanicznością organizowania się ludzi; w sferze wartości i uznawanie tolerancji wobec różnych systemów wartości, opowiadanie się za nadrzędnością praw człowieka wobec ustawodawstwa państwowego, ukierunkowanie w działaniu na teraźniejszość i przyszłość.

Naprzeciw zjawiskom i procesowi globalizacji świata wychodzi przede wszystkim najmłodsza fala wychodźców polskich. Można to uzasadnić, tak nastawieniem tej społeczności w chwili podejmowania decyzji o emigracji, gdzie ważnym motywem było uczestniczenie w wysokiej cywilizacji rozwoju, jak też okolicznościami sprzyjającymi realizacji ich ideałów społeczno-politycznych i ekonomicznych. Polonia zatem plasuje się wysoko w hierarchii społeczności świata opowiadających się za radykalnymi przemianami cywilizacyjnymi, za nowoczesnością rozwiązań naukowo-technicznych, gospodarczych, społecznych, kulturalnych, za przemianami w świecie wartości.

Kwestią budzącą zainteresowanie Polonii kanadyjskiej jako całością prawa i wolności człowieka. Powszechnie zauważa się zainteresowanie ich wykładnią zawartą w dokumentach międzynarodowych, jak też analizuje się ich przestrzeganie w kraju osiedlenia, a też zwraca się baczną uwagę na ich przestrzeganie w kraju wychodźstwa.

Wynika to zarówno z otwartości Polonii na przemiany cywilizacyjne w sferze polityki, jak też z przywiązania do kultury politycznej, w której ważnym komponentem jest apologetyka postępu, opowiadanie się za ideami: wolności, równości, braterstwa. Polonia żywo reaguje na wszelkie przejawy łamania i nieprzestrzegania praw człowieka i obywatela.

Zbiorowości polonijne, wychodząc naprzeciw wyzwaniom przemian cywilizacyjnych, dokonują ważnych przewartościowań w obrazie wewnętrznych postaw i zachowań. Wśród ważnych tendencji przemian wymienić w tym względzie należy: stawianie nowych celów i zadań przed organizacjami i stowarzyszeniami polonijnymi; kreowanie nowego modelu przywódców życia polonijnego; kształtowanie nowych form aktywności społecznej oraz kulturalnej; wypracowanie nowych form współpracy z czynnikami oficjalnymi; zmianę roli Kościoła rzymskokatolickiego.

Wpływ na ujawnienie się tych tendencji mają tak globalne przemiany cywilizacyjne, jak też kształtowanie się nowej jakości Polonii. W latach 80. Polonia kanadyjska została odmłodzona, tj. na wychodźstwo udało się dużo ludzi młodych, starannie wykształconych; ludzie ci „wywieźli” z kraju wychodźstwa rozbudzoną potrzebę aktywności społeczno-politycznej; często zauważa się, że co czwarty Polak uczestniczył w działalności różnych struktur „Solidarności”.

Polonia jako całość prezentuje sobą przykład typowego społeczeństwa industrialnego. Znamienne jej cechy w tym względzie to: opowiadanie się za uniwersalizmem gospodarczym i społecznym, funkcjonowanie w strukturach krótkoterminowych, przejściowych, opowiadanie się za racjonalizacją i ekonomizacją wszelkich działań; docenianie rutyny w pracy oraz doświadczenia zawodowego; opowiadanie się za zyskiem jako podstawowym kryterium efektywności przedsiębiorstwa; opowiadanie się za wolną konkurencją i mechanizmami rynkowymi; uleganie fascynacjom mechanizacji produkcji; opowiadanie się w stosunkach społecznych za tworzeniem klasy średniej; uznanie za miernik poziomu dobrobytu zaspakajanie indywidualnych potrzeb.

Polacy na obczyźnie powszechnie postrzegani są jako ludzie religijni. W obrazie wyznaniowości obserwuje się duże przemiany cywilizacyjne. Jest to wynikiem odchodzenia od zinstytucjonalizowanego uczestnictwa w życiu religijnym przez wiele społeczeństw świata na rzecz emocjonalnej religijności, czyli w alternatywnych strukturach i w formach wobec tradycyjnych instytucji religii. Polacy w Kanadzie są w większym stopniu przywiązani do Kościoła niż inne społeczności świata; wyraźnie obserwuje się jednak odchodzenie Polaków od Kościołów personalnych, tj. grupujących Polaków zwanych często Kościołami Polskimi. Polonia uczestniczy w życiu kościołów parafialnych, tj. w danych miejscach zamieszkania.